

بررسی تجمع فلزات سنگین (نیکل، کادمیوم و سرب) در بافت‌های کبد و عضله ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*) در بندرعباس (استان هرمزگان)

چکیده

تحقیق حاضر در زمستان ۸۹ و تابستان ۱۳۹۰ به منظور تعیین میزان غلظت فلزات سنگین سرب، کادمیوم و نیکل در بافت کبد و عضله ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*) در خلیج فارس و محدوده بندرعباس انجام گرفت. ۲۰ قطعه ماهی قباد از نقطه نظر آلودگی به فلزات سنگین مورد بررسی قرار گرفتند. برای استخراج فلزات از بافت کبد و عضله از روش هضم شیمیایی ماکروویو دایجست استفاده و آنالیز فلزات توسط دستگاه جذب اتمی VARIAN مدل AA۱۰۰ صورت پذیرفت. میانگین غلظت فلزات سرب، کادمیوم و نیکل در کبد به ترتیب 0.3897 ± 0.04652 ، 0.3552 ± 0.03536 و 0.6972 ± 0.0510 و در عضله به ترتیب 0.2661 ± 0.02934 ، 0.319 ± 0.0375 و 0.4930 ± 0.2667 بر حسب میکروگرم بر وزن خشک بدست آمد. براساس آزمون کرومکال-والیس غلظت فلزات سنگین (سرب، کادمیوم و نیکل) بین بافت‌های کبد و عضله تفاوت معنی دار نشان داد ($P < 0.05$).

واژگان کلیدی: فلزات سنگین، بندرعباس، *Scomberomorus guttatus*.

مهناز سادات صادقی^۱
نرگس مورکی^۲
سورنا ابدالی^۳
مسعود فرزادمه‌ر^{۴*}

۱. ۳. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم و فنون دریایی، استادیار گروه بیولوژی دریا، تهران، ایران
۲. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم و فنون دریایی، استادیار گروه شیلات، تهران، ایران
۴. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشجوی کارشناسی ارشد بیولوژی دریا، تهران، ایران

* مسئول مکاتبات:

Masoud_farzadmehr@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۰/۶/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۲/۱۸

مقدمه

در گذشته این تصور در ذهن انسان بود که به علت وسعت آب دریاها و اقیانوس‌ها می‌توان از میزان مواد آلاینده آن چشم پوشی نمود، ولی امروزه که اثرات آلودگی آب دریاها بر زندگی انسان‌ها بصورت مستقیم و غیر مستقیم به اثبات رسیده است، بررسی آلودگی به شکل بسیار جدی‌تری مطرح می‌باشد (کریمی و همکاران، ۱۳۸۶).

از جمله منابع آلوده‌کننده آب دریاها می‌توان به پساب‌های صنعتی، زباله‌های شهری، تخلیه آب توازن کشتی به داخل دریاها، نشت مواد نفتی ناشی از احداث مربوط به نفتکش‌ها و سکوهای نفتی، زباله‌های اتمی، عوامل طبیعی نظیر طوفان، گرد و غبار، آتشفشان‌ها و مواد ناشی از ارگانوسم‌های دریایی اشاره نمود که گسترش تدریجی این آلودگی‌ها آثار زیان باری نظیر مرگ و میر آبزیان، به خطر انداختن زندگی بشر، اختلال در

فعالیت‌های دریایی و آلودگی سواحل تفریحی را به دنبال خواهد داشت (کریمی و همکاران، ۱۳۸۶).

از بین هزاران ماده آلی و غیر آلی منتشر شده به داخل اکوسیستم‌های آبی، فلزات سنگین به دلیل سمیت، پایداری و عدم تجزیه زیستی، بزرگنمایی و تجمع زیستی و نیز جذب آسان در گونه‌های آبزی مورد توجه بیشتری قرار گرفته‌اند (عبادتی و همکاران، ۱۳۸۴). به دنبال انتقال آلاینده‌های مذکور به محیط‌های دریایی این احتمال به وجود می‌آید که ماهی مقادیری از برخی فلزات سنگین را از طریق زنجیره غذایی یا از طریق آب از محیط جذب نماید (کریمی و همکاران، ۱۳۸۶).

ماهی قباد یکی از مهم‌ترین ماهیان تجاری و مصرفی جنوب می‌باشد و با توجه به بازار پسنندی و صید آسان به وسیله تعداد زیادی از ادوات صید، در معرض فشار صید می‌باشد. در ایران به

بررسی تجمع فلزات سنگین (نیکل، کادمیوم و سرب) در بافت‌های ...

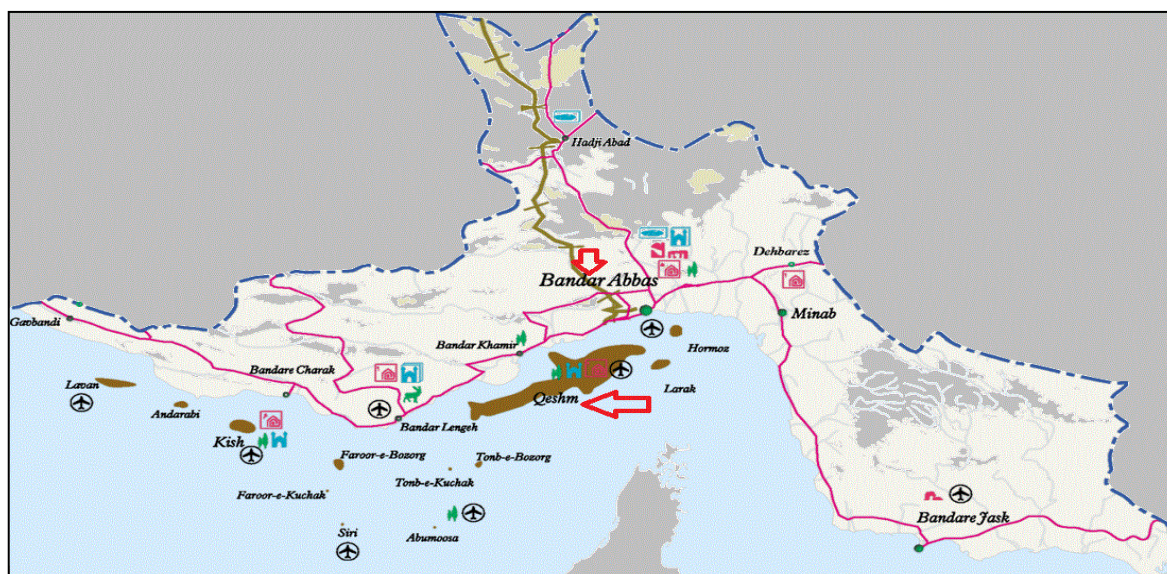
تصادفی با استفاده از تور گوشگیر از صیدگاه بندرعباس تهیه و مورد زیست‌سنجی قرار گرفت. در شکل ۱ منطقه مورد مطالعه مشخص شده است.

پس از انجام عملیات نمونه‌برداری از بافت‌های عضله و کبد انجام شد. به منظور نمونه‌گیری از بافت‌های مورد بررسی از طرفین ماهی به طور مساوی ۳ نمونه به عمق پنج سانتی‌متر تهیه گردید (Moopam, 1999). برای هضم نمونه‌ها از روش ماکروویو دایجست (Microwave Digestion) استفاده شد. در این روش نمونه‌های ماهی توسط آون با دمای ۸۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۲۴ ساعت خشک شدند. اندازه ۰/۳ گرم از نمونه‌ها را به مخلوطی از HNO_3 ۶۵ درصد و H_2O_2 ۳۵ درصد به نسبت ۸ به ۲ سی‌سی اضافه و از طریق دستگاه مایکروویو عمل هضم تکمیل گردید. بعد از عملیات هضم صاف کردن نمونه‌ها انجام و حجم نمونه‌ها از طریق آب مقطر به ۵۰ سی‌سی رسانده شد (Moopam, 1999). اندازه‌گیری فلزات نیکل، کادمیوم و سرب به وسیله دستگاه جذب اتمی Varion مدل AA100 صورت گرفت. سپس داده‌ها بسته به نوع اطلاعات و نتایج مورد انتظار در برنامه‌های کامپیوتری شامل SPSS و اکسل وارد و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

رغم گستردگی منابع دریایی و استفاده وسیع مدام تاکنون تحقیقات اندکی در زمینه اندازه‌گیری فلزات سنگین در بافت‌های مختلف این ماهی انجام گرفته است. لذا اهمیت این تحقیق در تعیین میزان آلاینده‌های فلزی به منظور اطمینان از سلامت مصرف و بهداشت مواد غذایی و بررسی میزان تجمع این فلزات در بافت‌های مختلف این ماهی، همچنین بررسی روابط بین طول کل و وزن کل با میزان تجمع فلزات مذکور در بافت عضله، کبد و مقایسه آن با استانداردهای جهانی از اهداف اصلی این تحقیق می‌باشد. تحقیقات مختلفی در کشورهای دیگری صورت گرفته است، از جمله Ploetz و همکاران (۲۰۰۷) مقاله‌ای را تحت عنوان مقایسه میزان تجمع فلزات سنگین در بافت‌های عضله و کبد ماهیان دریایی (King Mackerel) در شمال خلیج مکزیک ارائه نمودند. همچنین Dobaradaran (۲۰۱۰) میزان فلزات سنگین (سرب، کادمیوم، نیکل و مس) در بافت عضله و پوست ماهی قباد در خلیج فارس را بررسی نمود که طی آن میزان غلظت فلزات در بافت مورد نظر پایین‌تر از حد مجاز اعلام شد.

مواد و روش‌ها

در فاصله زمانی بهمن ۱۳۸۹ تا تیر ماه ۱۳۹۰ تعداد ۲۰ قطعه ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*) به صورت

شکل ۱: منطقه مورد مطالعه (صیدگاه بندر عباس)

نتایج

نتایج حاصل از زیست‌سنجی ماهی قباد در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱: آنالیز آماری داده‌های طولی و وزنی ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*) در آب‌های استان هرمزگان (۱۳۸۹-۱۳۹۰)

پارامترها	حداقل	حداکثر	میانگین	خطای استاندارد (SE)
طول کل (سانتی‌متر)	۳۰	۴۱	۳۶/۴۱	۰/۷۱۳۰
طول چنگالی (سانتی‌متر)	۲۶/۳	۳۴/۸	۳۱/۱	۰/۵۶۷۲
وزن کل (گرم)	۱۷۶	۳۸۵/۵	۲۷۰/۲	۱۴/۹۶۱۹

حداکثر میزان سرب و حداکثر میانگین آن در کبد، حداکثر میزان کادمیوم و حداکثر میانگین در بافت کبد و حداکثر میزان نیکل و حداکثر میانگین آن در بافت کبد مشاهده شد. در جدول ۲ میانگین غلظت فلزات سنگین در بافت‌های کبد و عضله در ماهی قباد نشان داده شده است.

با توجه به نتایج تست‌های کلموگروف-اسمیرنوف (Smirnov-Kolmogorov) و شاپیرو-ویلک (Shapiro-Wilk) توزیع داده‌ها به جز میزان سرب و نیکل در بافت کبد نرمال نبود، لذا برای آنالیز آماری داده‌ها از آزمون‌های غیر پارامتریک و برای سرب و نیکل در کبد از T-test استفاده گردید. نتایج اندازه‌گیری فلزات سنگین در بافت‌های مورد بررسی به شرح زیر بود.

جدول ۲: میانگین غلظت فلزات سنگین (بر حسب میکروگرم بر گرم وزن خشک) در بافت‌های کبد و عضله در ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*) در آب‌های استان هرمزگان (۱۳۸۹-۱۳۹۰)

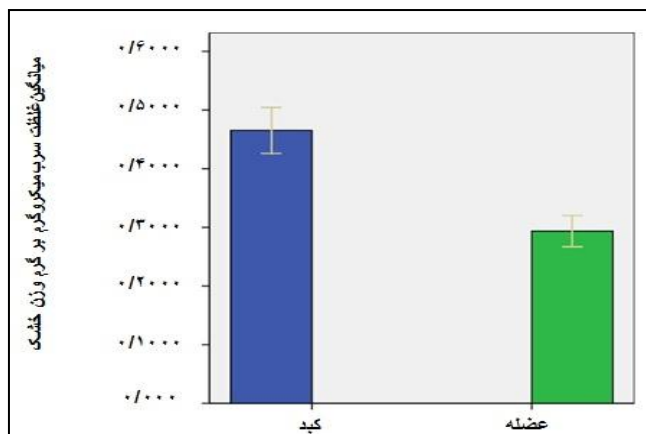
بافت	فلز	تعداد	حداقل	حداکثر	میانگین	خطای استاندارد (SE)
کبد	سرب	۲۰	۰/۲۲۲۲	۰/۸۹۱۱	۰/۴۶۵۲	۰/۰۳۸۹۷
	کادمیوم	۲۰	۰/۱۶۲۲	۰/۷۴۳۲	۰/۳۵۳۶	۰/۰۳۵۵۲
	نیکل	۲۰	۰/۱۴۲۶	۱/۱۲۱۱	۰/۵۰۱۰	۰/۰۶۹۷۲
عضله	سرب	۲۰	۰/۱۶۴۱	۰/۶۴۱۳	۰/۲۹۳۴	۰/۰۲۶۶۱
	کادمیوم	۲۰	۰/۰۲۲۲	۰/۰۷۲۱	۰/۰۲۷۵	۰/۰۰۳۱۹
	نیکل	۲۰	۰/۰۱۲۱	۰/۹۱۱۲	۰/۲۶۶۷	۰/۰۴۹۳۰

قباد تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد ($P < 0.05$). در شکل ۲ میانگین غلظت سرب، شکل ۳ میانگین غلظت کادمیوم و شکل ۴

براساس آزمون کروسکال-والیس (Kruskal-Wallis) میانگین غلظت سرب، کادمیوم و نیکل در بافت‌های کبد و عضله ماهی

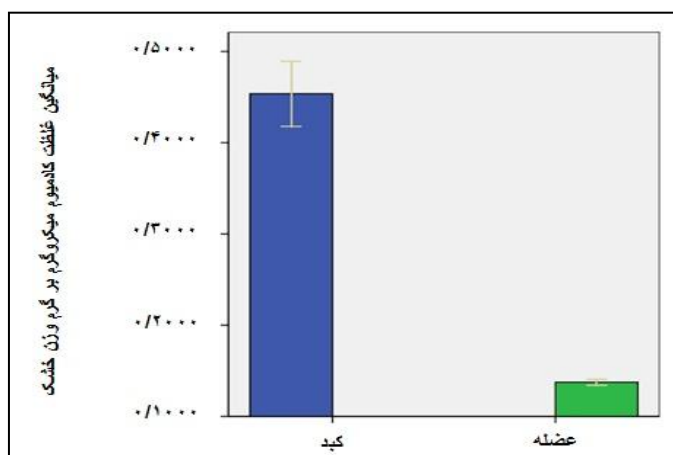
بررسی تجمع فلزات سنگین (نیکل، کادمیوم و سرب) در بافت‌های ...

میانگین غلظت نیکل در بافت‌های کبد و عضله ماهی قباد نشان داده شده است.

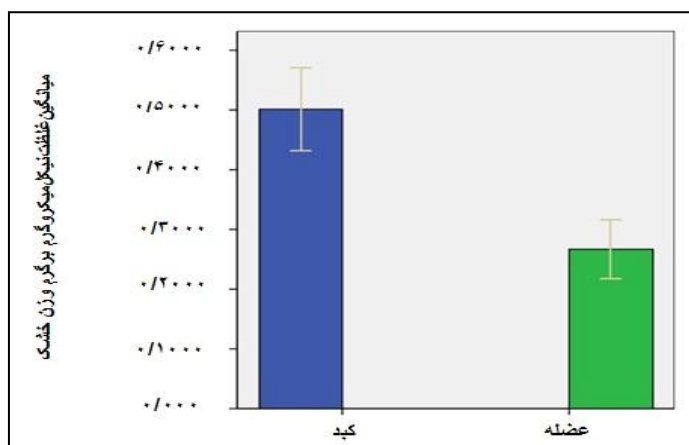
شکل ۲: میانگین غلظت سرب در بافت‌های کبد و عضله ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*)

در آب‌های استان هرمزگان (۱۳۸۹-۱۳۹۰)

شکل ۳: میانگین غلظت کادمیوم در بافت‌های کبد و عضله ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*)

در آب‌های استان هرمزگان (۱۳۸۹-۱۳۹۰)

شکل ۴: میانگین غلظت نیکل در بافت‌های کبد و عضله ماهی قباد (*Scomberomorus guttatus*)

در آب‌های استان هرمزگان (۱۳۸۹-۱۳۹۰)

بحث و نتیجه گیری

نتایج آماری حاصل از تحقیقات به عمل آمده در مناطق مختلف این مطلب را مشخص می‌کند که میانگین غلظت فلزات سنگین در بافت‌های مختلف ماهی با یکدیگر متفاوت می‌باشد. اختلاف غلظت فلزات سنگین در بافت‌های گوناگون ماهیان می‌تواند ناشی از متغیر بودن توان فلزات سنگین در زمینه غلبه بر پیوندهای فلزی پروتئین‌ها نظیر متالوتیونین‌ها باشد. همچنین تفاوت نیازهای اکولوژیک و فعالیت‌های متابولیک ماهیان می‌تواند به عنوان عامل مهم دیگر تلقی شود (Canil and Atli, 2003). فلزات سنگین اندام هدف خود را براساس میزان فعالیت متابولیک آن انتخاب می‌کنند. این نکته علت تجمع بیشتر فلزات در بافت‌هایی نظیر کبد، کلیه و آبشش‌ها را در مقایسه با بافت ماهیچه (با فعالیت متابولیک پایین) تفسیر می‌نماید (Filazi et al., 2003).

میانگین غلظت فلزات سرب، کادمیوم و نیکل به ترتیب در بافت کبد 0.3897 ± 0.04652 ، 0.3552 ± 0.03536 و 0.6972 ± 0.5010 و در بافت عضله به ترتیب 0.2934 ± 0.02661 ، 0.375 ± 0.0319 و 0.4930 ± 0.2667 بر حسب میکروگرم بر گرم بدست آمد. حذف کادمیوم از طریق

آبشش و روده رخ داده و ترشح موکوس عامل مهمی برای کاهش غلظت کادمیوم در ماهی محسوب می‌شود (Bremner, 1979). طبق نتایج مطالعات حاضر مشخص گردید کمترین میزان تجمع فلز کادمیوم در بافت عضله اتفاق می‌افتد که به دلیل پایین بودن فعالیت‌های متابولیکی این اندام می‌باشد. نرخ نسبتاً پایین اتصال سرب با گروه SH بیانگر پایین ترین غلظت سرب در عضله همه گونه‌های ماهی تست شده می‌باشد (Khaled, 2003).

Ploetz و همکاران در سال ۲۰۰۷ میزان بیشتری سرب را در عضله در مقایسه با کبد بیشتر ثبت و علت آن را وجود پیوند متالوتیونین در کبد و میل ترکیبی کم سرب با این پیوند عنوان نمودند که با نتیجه مطالعه حاضر مغایرت دارد. در مطالعه حاضر بیشترین مقدار نیکل در بافت کبد بدست آمد که با نتایج Khaled (۲۰۰۳) و صادقی (۱۳۸۷) مغایرت دارد.

Doobaradaran (۲۰۱۰) میزان فلزات سنگین (سرب، نیکل، کادمیوم و مس) در عضله و پوست ماهی قباد در خلیج فارس را در مقایسه با استانداردهای جهانی WHO و FAO پایین تر از حد مجاز اعلام کرد. در جدول ۳ حداکثر غلظت‌های مجاز فلزات سنگین کادمیوم، سرب و نیکل در ماهی آمده است.

جدول ۳: حداکثر غلظت‌های مجاز فلزات سنگین کادمیوم، سرب و نیکل در ماهیان جهت مصرف

(واحدها: * = میکروگرم بر گرم وزن خشک ** = میکروگرم بر گرم وزن مرطوب **** = میلی گرم بر گرم وزن خشک)

منبع	نیکل	سرب	کادمیوم	استانداردها
Ashraf, 2004	۱*	۴*	۰.۲*	EPA
Khaled, 2003	-	۲۵*	۵*	BOE,1991
Pourang et al., 2005	۰.۴****	-----	۰.۲****	WHO
Musaiger et al., 2008	-	۰.۵****	۰.۲****	AFS
Cosson and Bustamne, 2008	-	۰.۴**	۰.۱**	EC

کبد: نیکل < سرب < کادمیوم
عضله: سرب < نیکل < کادمیوم
میانگین غلظت نیکل در عضله 0.2667 و در کبد 0.5010 میکروگرم بر گرم وزن خشک می‌باشد. با توجه به الگوی پراکنش نیکل، میزان تراکم این فلز به سمت بافت کبد افزایش یافته و

در آنالیز آماری نتایج بوسیله آزمون کروسکال-والیس غلظت فلزات سرب، کادمیوم و نیکل بین بافت‌های کبد و عضله تفاوت معنی‌داری را نشان داد ($P < 0.05$). بر اساس مطالعه حاضر پراکنش فلزات مورد بررسی در بافت‌های کبد و عضله به ترتیب زیر است:

بررسی تجمع فلزات سنگین (نیکل، کادمیوم و سرب) در بافت‌های ...

عضله، کبد و گناد در ماهی شیر اختلاف معنی‌دار وجود نداشت ($P > 0.05$) که با مطالعات حاضر مغایرت دارد. در جدول ۴ میانگین فلزات سنگین در مطالعات انجام شده در سایر تون ماهیان با بررسی حاضر مقایسه شده است.

تعیین کننده این مطلب می باشد که نیکل از راه زنجیره غذایی تجمع پیدا کرده است. طبق مطالعات صادقی (۱۳۸۷) در خلیج فارس بین غلظت فلزات سنگین (سرب، کادمیوم، نیکل، وانادیوم و آهن) در بافت‌های

جدول ۴: مقایسه میانگین فلزات سنگین در مطالعات انجام شده در سایر تون ماهیان با بررسی حاضر

(واحدها: * = میکروگرم بر گرم وزن خشک ** = میکروگرم بر گرم وزن مرطوب **** = میلی گرم بر کیلوگرم وزن مرطوب)

بافت و گونه	سرب	کادمیوم	نیکل	منبع
عضله ماهی شیر	**./۲۰	**./۲۰	-	Musaiger <i>et al.</i> , 2008
عضله ماهی قباد	****./۶۲۵	****./۱۷	****./۶۰۵	Dobaradaran, 2010
کبد ماهی شیر	*./۰۳۰	*./۰۲۶	*./۰۶۷	صادقی، ۱۳۸۷
عضله ماهی شیر	*./۰۲۴	*./۰۳۲۰	*./۰۶۵۰	صادقی، ۱۳۸۷
عضله ماهی قباد	*./۲۹۳۴	*./۰۳۷۵	*./۲۶۶۷	مطالعه حاضر
کبد ماهی قباد	*./۴۶۵۲	*./۳۵۳۶	*./۵۰۱۰	مطالعه حاضر

کریمی، ا.، یزدان داد، ح. و اسماعیلی ساری، ع.، ۱۳۸۶. بررسی تجمع فلزات سنگین کادمیوم، کروم، مس، روی و آهن در *Phalacrocorax carbo* برخی اندام های باکلان بزرگ در تالاب انزلی. مجله محیط شناسی، شماره ۴۳، صفحات ۹۲-۸۳. عبادتی، ف.، اسماعیلی ساری، ع. و ریاحی بختیاری، ع. ر.، ۱۳۸۴. میزان و نحوه تغییرات فلزات سنگین و اندام های گیاهان آبی و رسوبات تالاب میانکلاه. مجله محیط شناسی، شماره ۳۷، صفحات ۵۷-۵۳.

Ashraf, W., 2004. Levels of selected heavy metals in tuna fish. Arabian J. for Science and Engineering, volume 31, 1: 89-92.

Bremner, I., 1979. Fish absorption, Transport and excretion of cadmium, in: Webb, M. (ed). The chemistry, biochemistry and biology of cadmium, Elsevier/ Nort Holland.

Canil, M. and Atli, G., 2003. The Relationships Between heavy metal (Cd, Cr, Cu, Fe, Pb, Zn) Levels and The Size of Six Mediterranean Fish Species. Environmental Pollution, 121: 129-136.

Cosson, R. P. and Bustamnte, P., 2008. Bioaccumulation of elements in pelagic fish from the Western Indian Ocean. Environmental Pollution, 146, 2: 548-566.

Dobaradaran, S., Nadafi, K., Nazmara, Sh. and Ghaedi, H., 2010. Heavy metals (Cd, Cu, Ni and

با توجه به نقش و اهمیت عضله ماهی در تغذیه انسانی پیشنهاد می‌گردد که مدیریت بهتر و بیشتری در جهت کنترل منابع آلاینده صورت گیرد تا ذخایر آبیان که به عنوان یکی از منابع مهم پروتئینی است دچار صدمات کمتری ناشی از عوامل آلاینده شوند. با توجه به مشاهده شدن آلاینده در بدن این ماهی پیشنهاد می‌گردد که نمونه برداری زمانی و مکانی بیشتری در سرتاسر آب‌های ایران و بر پایه نتایج حاصله میزان مجاز مصرف هفتگی ماهی حلوا سیاه تعیین گردد. مطالعات ویژگی‌های زیستی و ارزیابی ذخایر ماهی قباد در سایر مناطق صورت گیرد. مطالعات دوره‌ای روی میزان تجمع فلزات سنگین در ماهی‌ها جهت اطمینان از وضعیت کیفی و سلامت ماهی انجام گردد.

منابع

صادقی، م.، ۱۳۸۷. بررسی خصوصیات زیستی و تعیین میزان فلزات سنگین در بافت‌های عضلانی، کبد و گناد ماهی شیر در آب‌های استان هرمزگان (خلیج فارس). پایان نامه دکترا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، ۱۰۸ ص.

Musaiger, A. O., 2008. Chemical composition of raw fish consumed in Bahrain. Pakistan Journal of Biological Sciences, 11, 1: 55-61.

Ploetz, D. M., Fitts, B. E. and Rice, T. M., 2007. Differential accumulation of Heavy metals in muscle and liver of amarian fish, from the Northern Gulf of Mexico. USAFULL Environ Contam Toxicol, 78: 134-137.

Pouarng, N., Nikoyan, A. and Dennis, J. H., 2005. Trace element concentrations in fishes, sediments and water from northern part of Persian Gulf. Environmental Monitoring and Assessment, 109: 293-316.

Pb) content in two fish species of Persian Gulf in Boshehr Port, Iran. African Journal of Biotechnology, Vol. 9, 37: 6191-6193.

Filazi, A., Baskaya, R. and Kum, C., 2003. Metal concentration in tissues of the Black Sea fish *Mugil auratus* from Sinop- Icliman, Turkey. Human and Experimental Toxicology. Vol. 22, PP. 85-87.

Khaled, A., 2003. Heavy Metals Concentrations in Certain Tissues of Five Commercially Important Fishes from EL-Mex. Bay, Alexandria, Egypt.

Moopan, 1999. Manual of Oceanographic Observation and Pollution Analysess Methods. Third Edition, Regional Organization for The Proection of the Marine Environment (Ropme) 450p.

Heavy metal concentrations (Pb,Cd) in certain tissues (Liver and muscle) of *Scomberomorus guttatus* in Persian Gulf

Mahnaz sadat Sadeghi, Narges Moraky², Soorena Ebdaly³, Masoud Farzadmehr^{4*}

masoud_farzadmehr@yahoo.com

1, 2, 3. Assistant Professor Islamic Azad University, Department of Marine Biology, Tehran, Iran

4. M.S.c student of Marine Biology, Islamic Azad University, Tehran, Iran

*Corresponding author: Masoud_farzadmehr@yahoo.com

Abstract

The present research was carried out in winter 2010 and summer 2011 for purpose of determine the concentration amount of the heavy metals (Pb, Cd, Ni) in liver and muscle tissue of the "*Scomberomorus guttatus* in Hormozgan province water (Bandar abbas) shore. In every season, 20 samples were selected by simple random method. The samples were tested biologically. Afterwards, microwave digestion method was used to extract metals from the muscles and liver of the fishes and the Lead, Nickel and Cadmium content were determined by Varian atomic furnace equipment, GTA 100 model. Average concentrations of the Lead, Cadmium and Nickel in liver were determined to be 0.4652 ± 0.03897 , 0.3536 ± 0.03552 and 0.5010 ± 0.06972 and in muscle 0.2934 ± 0.02661 , 0.0375 ± 0.00319 and $0.2667 \pm 0.04930 \mu\text{g/g}^{-1}$ on dry weight, respectively. Results indicated, using Kruskal-wallis test, that there is a significance difference between the content of the three metals in liver tissue and muscle of fishes ($P < 0.05$).

Keywords: Heavy metal, *Scomberomorus guttatus*, Bandar abbas.